

Paloma Gay y Blasco a Martin Fotta (eds.)

Romani chronicles of COVID-19: Testimonies of harm and resilience
[Romské kroniky COVID-19: Svědectví o újmě a odolnosti]

New York, Oxford: Berghahn Books, 2023, 314 s., ISBN 978-1-80073-893-5

V březnu 2020 se epidemie COVID-19 proměnila v pandemii a velmi specificky zasáhla světové společenství. Ačkoli ovlivnila životy většiny jednotlivců na planetě způsobem, který jsme nikdy nepředpokládali, brzy se ukázalo, že její vlivy budou na některé populace výraznější než na jiné. Odborníci na veřejné zdraví a epidemiologové brzy identifikovali faktory způsobující, že někteří lidé byli vůči viru zranitelnější než jiní. Během několika měsíců od vypuknutí pandemie se tak ukázalo, že etnický původ hraje hlavní roli ve zvýšeném riziku nákazy virem, vážných zdravotních komplikací i úmrtí (viz Sze a kol. 2020). Etnická příslušnost však nebyla jediným rizikovým faktorem: obzvláště vážně byli zasaženi chudí lidé, lidé z marginalizovaných komunit a nebělošské obyvatelstvo (tyto tři kategorie se navíc všechny navzájem často překrývají), a stejně tak lidé s komorbiditami, kuřáci, starší lidé nebo těhotné ženy.

Základní premisou recenzované knihy je myšlenka, že Romové na celém světě, jako marginalizovaní lidé, prožili pandemii způsobem, který zatím nebyl dostatečně prezentován ani studován. Ovšem ti, kdo hledají odpovědi na naléhavé otázky týkající se intersekcionálního protnutí romské etnické příslušnosti, chování souvisejícího se zdravím, intervencí v oblasti veřejného zdraví a zdravotních výsledků v souvislosti s COVID-19, budou zklamáni. Těmto tématům se kniha věnuje jen málo – pokud je mi známo, takto zaměřená komplexní nadnárodní analýza dosud ani publikována nebyla. Kniha tak poskytuje jen málo epidemiologických, „faktografických“ nebo objektivních údajů pro podporu tvrzení, že Romové prošli obdobím pandemie specifickým způsobem, a do značné míry se opírá o vyprávění z první ruky a diskurzivní textovou analýzu. Jakkoli odkaz na „kroniky“ v jejím názvu vyvolává představu svědecké dokumentace důležitých historických událostí zachycovaných pro budoucí generace, ve skutečnosti ji tvoří velmi různorodé texty.

Tento její formát je možná také důsledkem toho, že vznikla převážně v prvním roce pandemie, kdy se mezi romským obyvatelstvem neprovádělo mnoho vědeckých studií kvůli lockdownům a neschopnosti grantového systému na danou situaci rychle reagovat (jako protipříklad viz systematický sběr dat o dopadech COVID-19 na život černošských obyvatel USA – Guides Library Harvard.edu 2022).

Kniha obsahuje soubor esejů ze Španělska, Brazílie, Slovenska, Polska a Česka, přičemž každé zemi je věnováno tři až šest podkapitol. Publikace se pyšní tím, že se vymyká pohodlným kategorizacím akademického, aktivistického či autobiografického psaní. Má cekem 37 příspěvatelů a je směsicí textů všech těchto stylů. Pluralita žánrů (akademické či poloakademické texty, memoáry, deník) nevyhnutelně přináší i různou kvalitu psaní. Editori, kteří hned v úvodu sdělují, že nejsou Romové, vymezují cíle této sbírky textů jako „způsob zprostředkování svědectví, ale i analýzy, reflexe a debaty“ a autory textů označují za „kronikáře“, kteří „jsou svědky dokumentujícími, co se děje kolem nich“ (s. 2). Čtenářům slibují odpovědi na otázky týkající se způsobů, jakými se pandemie promítla do romských komunit na úrovni každodenní reality individuálních, avšak rozmanitých romských životů; stejně jako prezentaci rozmanitých stop toho, jak se propojily před pandemií existující protiromské nálady, historicky podmíněné nerovnosti a zdravotní rozdíly a vznikly tak nové formy marginalizace (s. 3).

Celá kniha je uspořádána podle geografického klíče. V rámci každého celku věnovaného jedné zemi je téma Romů a pandemie řešeno z různých perspektiv. První oddíl se věnuje Španělsku. Kronikáři se v této části knihy věnují diskusím o již existujících nerovnostech, které se v důsledku lockdownových opatření ještě prohloubily. Španělské kapitole dominují osobní přímé výpovědi členů komunity a komunitních pracovníků a rovněž přináší řadu zajímavých postřehů z oblasti veřejného zdraví. Druhá hlavní část knihy se zaměřuje na Brazílii – jedinou mimoevropskou zemi, která se v knize objevuje. Brazilští příspěvatelé (akademici i aktivisté) popisují svou angažovanost a snahy zmírnit dopady úředních opatření přijímaných v době pandemie, které poškozovaly zejména Romy. Polské příspěvky se zabývají rolí technologií během lockdownů a nastolují otázku možností realizace etnografického výzkumu přes Zoom. Česká část, kterou sestavoval antropolog Yasar Abu Ghosh, je dobrou připomínkou nejen toho, že právě historické zkušenosti s nerovnostmi značně ovlivnily způsob, jakým Romové pandemii prožili, ale že pandemie vytvořila kromě nových výzev také nové příležitosti přinejmenším pro některé z nich. Na rozdíl od jiných zemí s početnou romskou menšinou nebyla v České republice přijata žádná zvláštní opatření zaměřená na Romy v souvislosti s prevencí šíření COVID 19. Naopak, Romové přitahovali ze strany úřadů kupodivu jen malou pozornost. Americká aktivistka za práva Romů Gwendolyn Albert si zde všímá, že česká média do značné míry ignorovala, jak se Romům během lockdownů dařilo. Poznamenává také, že úřady neorganizovaly žádnou cílenou očkovací kampaň, která by bojovala

proti dezinformacím kolem očkování v romské komunitě. V dalším příspěvku poukazuje Abu Ghosh na zdánlivě rozporuplný trend, podle kterého – alespoň v jeho výzkumném terénu v jižních Čechách – chudí Romové, kteří se běžně živí podřadnými pracemi, našli během pandemie překvapivě dobré pracovní příležitosti. Ty se jim uvolnily díky návratu ukrajinských stavebních dělníků do jejich domovské země v návaznosti na zavedená lockdownová omezení. Jeden z kronikářových informátorů se tak paradoxně vyjádřil, že jeho rodina si nikdy nežila lépe než v prvním roce pandemie a že doufá, že tato situace nikdy neskončí. Dalším textem, uvedeným Abu Ghoshem, je rozhovor s romským aktivistou Jozefem Mikerem, který popisuje změny, k nimž v důsledku pandemie došlo v jeho komunitě. Text romské spisovatelky Ivety Kokyové je poetickou úvahou o setkání, spojení, ztrátě a důležitosti pomoci bližním v nouzi.

Pandemie nebyla jen závodem v utrpení a někteří autoři dokázali vykreslit i diferencovanější obraz života v lockdownu. V tomto ohledu představují asi nejzajímavější část knihy slovenské kroniky. V úvodu této části Andrej Belák a Tomáš Hrustič, dva antropologové se zkušeností s romistickým výzkumem v oblasti veřejného zdraví, dávají do širších souvislostí lockdownová opatření slovenských úřadů cílená na vybrané romské osady. Na základě epidemiologických dat vyvracejí předpoklad editorů, že romská etnicita nekorelovala se zvýšenou úmrtností na COVID-19 (s. 8). Součástí sekce zaměřené na Slovensko je také čtenářsky asi nejzábavnější text celé knihy: vyprávění Albína Petera o jeho návratu z Velké Británie na Slovensko a o jeho zkušenostech s povinnou státní karanténou. Autentická zpráva tohoto Roma, podaná ve formě deníkových záznamů a zprostředkovaná Tomášem Hrustičem, je snad jediným vyprávěním „z první ruky“ v tomto editovaném svazku, které se vyhýbá patetičnosti a místo toho s humorem sděluje složitosti různých sociálních realit. Na rozdíl od ostatních kapitol svazku, kde jsou Romové (romskými autory) líčeni jako zodpovědní občané, kteří se snaží dodržovat úřední nařízení, tato kapitola skrze etnografické detaily představuje specifický romský smysl pro humor a specifický způsob vzdorování – při respektování nařízení a zároveň hledání možností, jak prosadit své aktérství, vytvářet příležitosti, jak uniknout úřednímu dohledu. Autor popisuje, jak se jemu a jeho skupině rodinných příslušníků a přátel podařilo najít techniky, jak zažít pocit sounáležitosti navzdory téměř úplné prostorové segregaci v karanténním zařízení, kam byli během lockdownů na několik dní umísťováni lidé vracející se na Slovensko ze zahraničí. Přes balkon si navzájem posílali potřebné věci, čímž ve skupině udržovali pouta solidarity. Jedna z romských žen dokonce zorganizovala ze svého pokoje protest tím, že podnítila vlastní děti, aby šly na balkon a skandovaly „Pusťte nás domů, sakra!“, až se „všechny romské děti z několika pater přidaly“ (s. 168).

Jak tedy kniha plní slib, že čtenáři nabídne dokumentaci a analýzu „pandemie a jejích dopadů a ukáže, jak formuje životy Romů, kteří se i před březnem 2020

potýkali s břemenem normalizované marginalizace a útlaku“ (s. 24)? Svazek jasně staví do popředí hlasy neakademických romských autorů, což ji velmi odlišuje od jiných podobných publikací. Možná tak aspiruje na maximální autenticitu, ale i na pozici autority, co se týče zkušeností Romů v době pandemie i po ní. Ačkoli jsou přímá osobní vyprávění, každodenní zkušenosti a v nich obsažené občasně reflexe strukturálních nerovností důležitým svědectvím o stavu věcí ve výjimečné době, možná by stačilo publikovat alespoň některá z nich na specializovaném blogu, nikoli v knižním formátu. Nejcennější jsou z celé knihy pro autorku této recenze ty příspěvky, které obsahují prvky etnografické analytické reflexe a nuancují až příliš univerzální zkušenosti s globálním utrpením spojeným s onemocněním COVID-19. Široká rozkročenost publikace – celá škála spoluautorů a jejich zkušeností – znamená, že se v ní konkrétní osobní zkušenosti střídají s až příliš předvídatelnými nebo schematickými výpověďmi, čemuž se možná dalo předejít většími redakčními zásahy. Kniha je dostatečně obecná na to, aby oslovila široké publikum, ale možná až příliš rozmanitá na to, aby se do ní její čtenáři dokázali skutečně začíst.

Edit Szénássy¹

Literatura

- Guides Library Harvard.edu 2022. Black America and COVID-19 Documenting the impact of COVID-19 on Black America, 2. 3. [online]. Dostupné z: <https://guides.library.harvard.edu/BlackCovid/home> [cit. 20. 11. 2023].
- Sze, S. a kol. 2020. Ethnicity and clinical outcomes in COVID-19: A systematic review and meta-analysis. *EClinicalMedicine* 29-30: 1–17 [on-line]. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2020.100630>.

¹ Autorka je antropoložka působící jako externí výzkumnice na Sociologickém ústavu AV ČR. E-mail: szenedit@gmail.com